

ПРОБЛЕМА РЕГІОНАЛЬНИХ РОЗБІЖНОСТЕЙ В УКРАЇНІ

Розглянуто особливості регіональної ідентичності та зумовлена ними регіональна політична поведінка в Україні.

Ключові слова: національна ідентичність, регіональні особливості.

Галишин В. В., Бортніков В. І. проблема региональных различий в Украине.

Рассмотрены особенности региональной идентичности и обусловленное ими региональное политическое поведение в Украине.

Ключевые слова: национальная идентичность, региональные особенности.

Halysyn V. V., Bortnikov V. I. The problem of the regional differences in Ukraine.

In recent years regionalism begins to play a prominent role in European and, consequently, the Ukrainian politics. This phenomenon has both positive and negative traits. In order to adequately take up the challenge, Ukrainian society and the country's political elite must be familiar with this concept and the ways that allow to use it for the benefit of Ukraine, and negate bad aspects. When speaking about this issue it is necessary to avoid cliches and stereotypes drawn and focus on the european experience, because the problem of regionalism emerged long ago and was worked out effectively. One of the key issues in this complex is a matter of national and regional identity.

The problem of regionalism is not widely developed in Ukrainian scientific literature. Bias and stereotypical views are important problems. In this circumstances the problem of regional features is developed through the prism of political conjuncture, which makes it a subjective perception until unwillingness to clarify the point. Politology in the independent Ukraine has short life so far, which determines the priority of scientific development on the other problems, that's why the question of regional identity falls in the shadow of larger problems. The purpose of the article is to give an idea of the common causes of Ukrainian regionalism, show the relationship of these reasons, the political situation in certain regions, and try to find out whether these differences as insurmountable, as the thought of now? It is also necessary to point out the problem in the light of the ukrainian european integration.

Key words: national identity, regional specifications.

Постановка наукової проблеми та її значення. Регіоналізм як процес самовизначення окремих територій та їх громад починає відігравати помітну роль у європейській, а, отже, і українській політиці. Це явище криє в собі як позитивні, так і негативні риси. Для того, щоб адекватно сприйняти цей виклик, українське суспільство та вітчизняна політична еліта мають бути ознайомленими з даним поняттям та зі шляхами, що дозволяють використати на благо країни його корисні властивості. При розгляді такого питання варто орієнтуватися на європейський досвід, адже там проблема регіоналізму постала давно, а відтак – напрацьовано багато способів вирішення складних проблем. Одним з ключових у цьому комплексі завдань є питання національної та регіональної ідентичності.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблема регіоналізму має певні напрацювання у вітчизняній науковій літературі. Вона стає предметом ретельного

аналізу учених різних галузей: економістів, географів, соціологів, політологів тощо. Останніх насамперед цікавлять суспільно-політичні передумови та наслідки процесів регіональної ідентичності, небезпека поглиблення регіональних соціокультурних розбіжностей. Особливо плідно ці питання розроблені у працях таких вітчизняних політологів і соціологів: В. Бортнікова, О. Вішняка, А. Колодій, І. Кураса, М. Михальченка, С. Римаренка, О. Стегнія, В. Хмелько та ін.

Мета статті – здійснити науковий аналіз особливостей проявів українського регіоналізму у контексті соціокультурної ідентифікації.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Становлення української політичної нації як сучасної європейської спільноти нероздільно пов'язане з активним, складним, а часом і суперечливим процесом формування національної ідентичності. Починаючи з президентських виборів 1994 р. і до останніх виборів 2010-го чинники вибору геополітичних орієнтацій, питання федералізації України, надання російській мові статусу державної стали своєрідними символічними індикаторами регіональних ідентичностей, які певною мірою «консервуються», і сучасні регіональні розбіжності в Україні вже починають проходити за принципом «свій – чужий» [2, с. 375].

Специфікою української ситуації є те, що територіальні чинники досить тісно пов'язані з етнічними; вони взаємодіють між собою, унаслідок чого виникає феномен т.зв. «етнорегіоналізму». Інтерес до проблеми етнонаціональних відносин у процесі розбудови демократичної держави періодично підігривається політичною актуалізацією міжрегіональних відмінностей відповідно до виборчих циклів у нашій державі, що можна пояснити тим, що партійна система України невіддільна від макрорегіонів. Передусім це стосується і великих парламентських партій та блоків, які також можуть виступати впливовими чинниками етнічної та регіональної політики.

Загроза для національної безпеки, яку створюють деякі політики, спекулюючи на регіональних відмінностях, потребує уважного аналізу чинників, що провокують нестабільність та інші деструктивні явища. Деякі політичні сили і сьогодні використовують набуту під час Помаранчевої революції інерцію розколу. Зміцнення саме регіональної підтримки й використання мотивів розколу як дієвої технології цілеспрямовано використовують окремі партії, незважаючи на задекларовані ними настанови щодо консолідації України. Питання розколу країни згадується як один із потенційних ризиків щоразу, як в Україні починаються кардинальні зміни, загострюється суспільна ситуація чи з'ясовуються стосунки під час виборчої кампанії. Однак, як уважають фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, поняття «Західна Україна» та «Східна Україна» «виявляються радше метафорами, які штучно гомогенізують внутрішньо неоднорідні, а подеколи й суперечливі спільноти і ціннісні настанови. Регіональні відмінності, притаманні всім великим європейським державам, аж ніяк не тотожні міжрегіональним суперечностям. «Російськомовність» в Україні не тотожна ані російській етнічній ідентичності, ані проросійським політичним настроям. Російськомовні громадяни України не творять однорідної суспільної групи й у переважній своїй більшості не підтримують порушення територіальної цілісності України [10, с. 337].

Певною мірою і сьогодні актуальні проблеми регіонального розвитку України, на невідкладність розв'язання яких указував ще на початку 1990-х рр. академік І. Ф. Курас. Він зауважував, що, опинившись у складних умовах, регіони

шукають для себе вихід на шляхах самоізоляції, довільно прогнозуючи своє майбутнє та сіючи в умах людей невиправдані ілюзії. Цей процес особливо небезпечний тому, що «держава, по суті, немає власної регіональної політики, не володіє достатньою мірою методикою етнополітичного передбачення і регіонального прогнозування. Якщо справу не вдасться виправити впродовж найближчих місяців, дезінтеграційні тенденції можуть набрати загрозливого характеру. І тоді на авансцені з'являться «об'єднувачі», які вже сьогодні експлуатують ідею повернення назад, у тоталітарний імперський простір» [13, с. 249–250].

В Україні виокремлюють такі етнорегіональні територіальні ареали: Карпатський (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська і Чернівецька обл.); Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька обл.); Північно-Центральний (Житомирська, Київська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська обл.); Східний (Донецька, Луганська, Харківська обл.); Північно-Східний (Сумська, Чернігівська обл.); Південний (Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області й Автономна Республіка Крим). Ще й додатково Карпатський регіон у цій схемі поділяється на три підрегіони: Закарпатський (Закарпатська обл.); Прикарпатський (Львівська й Івано-Франківська), Північно-буковинський (Чернівецька) [5, с. 190]. Однак є і етнографічні регіони: Слобожанщина, Галичина, Донбас, Волинь, Буковина, Закарпаття. У західній науці ідентичність загалом трактують як виокремлення та віднесення людиною та / чи групою себе, інших або іншими за певними ознаками (віковими, статевими, соціальними тощо) до певних спільнот. Політичну ідентифікацію можна трактувати як процес самоотождення індивіда з іншою людиною (політичним лідером), групою (якою може бути партія, політичний рух), зразком політичної поведінки, політичною роллю. Політична ідентифікація розгортається на основі завершених ідентифікаційних процесів, серед яких Ентоні Д. Сміт виділив родову й статеву, місцеву й регіональну, соціо економічну, релігійну, етнічну та національну ідентифікації. Саме ці ідентифікаційні процеси допомагають людині збагнути свою сутність спираючись на окреслену ідентичність [3, с. 39]. Національна ідентичність передбачає ототожнення людини з певною спільнотою, її цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інститутами, політичними й економічними інтересами.

Ментальні характеристики регіональних спільнот визначають сукупність факторів, пов'язаних із культурно-історичними відмінностями регіонів, соціально-психологічними установками представників окремих соціальних груп, їх ціннісними настановами, показниками громадської активності населення та ін. Специфіка відмінностей полягає в тому, що представників окремих соціальних верств, що об'єднуються за партійно-політичною належністю, часто відносять до однієї референтної групи й за культурно-національною ознакою, проживаючих на відповідній території. Так, наприклад, прихильники КПУ, які сповідують радянські цінності, послуговуються російською мовою спілкування і проживають на Сході та Півдні України. І, навпаки, україномовні громадяни, що вважають себе націонал-патріотами, проживають переважно в західних областях України. Усе це призводить до того, що суспільство так чи інакше поділяється на соціальні сегменти, громадяни яких сповідують відмінні цінності з лише їм притаманним рівнем і структурою політичної свідомості. Унаслідок цього між групами виникають лінії напруження, які можуть переходити в розмежування, а відтак – і конфлікти. Суспільні розмежування, за визначенням К. Лоусона, є

«довготривалими структурними конфліктами, які призводять до появи протилежних позицій, які можуть (або не можуть) бути представлені партіями» [9, с. 52]. За спостереженням учених, у західних областях більше розвинена психологія індивідуального господарювання й підприємництва, більшою мірою поширені західноєвропейські політичні й культурні орієнтації, підкріплені сімейно-родинними зв'язками. Значну частину етнічного складу становлять західні слов'яни. Оскільки ця частина України тривалий час входила до складу інших держав, то унаслідок прагнення до самозбереження в цих етносів історично склалися найміцніші традиції консолідації на національному ґрунті.

Центральна й Північно-Східна Україна є історично основними регіонами розселення українського етносу, який найменше «розбавлений» інонаціональними елементами. Раніше тут переважало сільське населення, що працювало в колгоспах. Міста, які в період інтенсивного промислового будівництва розрослися завдяки сільським мігрантам, мають значний прошарок людей із близькою до селянської психологією. Традиції приватного підприємництва не встигли повною мірою вкоренитися у свідомості всіх поколінь. На свідомість населення дуже впливають давні й широкі економічні, культурні та сімейно-родинні зв'язки із Росією та Білоруссю. Особливою етнонаціональною специфікою відзначаються Крим та Південно-Східний регіон. Останній – традиційно промислова зона країни, де переважають політичні та соціально-економічні цінності робітничого класу. Етнічний склад населення більш різноманітний порівняно з рештою території України. Поряд з українцями – великий відсоток росіян та представників південних народів. Населення переважно російськомовне з традиційною історичною, економічною, культурною та сімейно-родинною орієнтацією на Росію [6, с. 85].

Соціологи визначають два різновиди українського регіоналізму [14, с. 120]. Західний регіон, і передусім Галичина, слугують прикладом готовності поступитися власною самостійністю заради збереження унітарності української національної держави. Тут масова політична свідомість спрямована на збереження національної держави, а не політичного ладу. Водночас Схід і Південь демонструють регіоналізм самодостатності, за якого на перший план виходить захист інтересів територіальної спільноти.

Однак, на відміну від Донбасу, в Автономній Республіці Крим існує, скоріше, не економічна самодостатність, а насамперед соціокультурна й ідеологічна віддаленість. Соціологічні дослідження показують, що впродовж останнього десятиріччя відбувалося поступове нівелювання відмінностей національної самоідентифікації жителів різних регіонів України зі зростанням національної просторово-територіальної самоідентифікації і, відповідно, зниженням локальної [12, с. 139–140].

Своєрідним лакмусовим папірцем ступеня консолідації українського народу виступили події Помаранчевої революції, апогей яких припав на кінець листопада – грудень 2004 р. І серед українських, і зарубіжних учених немає одностайності щодо оцінки цієї революції, а також її впливу на зміцнення / послаблення єдності українського суспільства. Заслужовує на увагу позиція відомого українського політолога А. Ф. Колодій, яка обстоює думку, що згадані події – це «революція – політична, з ознаками національної» [11, с. 95]. Відповідаючи на питання про наслідки тієї революції для єдності суспільства, дослідниця наголошує на їх суперечливому характері, оскільки на певних рівнях і в різних сегментах суспільства відбулися і інтеграційні, і дезінтеграційні процеси. Що ж до

міжетнічного і міжкласового чинників, «особливо серед освіченішої та демократичнішої частини народу, зросло усвідомлення спільності долі і єдності волі та прагнення до облаштування держави на власний огляд»; що ж до чинника владно-олігархічного, «особливо в закритому і найбільш обтяженому спадщиною комуністичного минулого регіоні, було здійснено спробу, від якої її ініціатори незабаром почали всляко відхрещуватись, розколоти країну, не допустити єднання суспільства на засадах права, моралі й демократії. Адже таке єднання могло б зашкодити домінуванню тих могутніх інтересів, які паразитували на протилежних цінностях поділеного суспільства» [11, с. 96].

Події Помаранчевої революції активізували розмови щодо існування в українському суспільстві розколу між окремими регіонами, суб'єктами соціальних і національних відносин, який нібито має тенденцію до поглиблення. Так, на думку М. Шаповаленко, гасла передвиборчої кампанії 2006 р. «ще більше поглибили політичний розкол суспільства» [4, с. 64] 44 % українських громадян визнавали наявність розколу країни за регіональною ознакою; 40 % – не визнавали [15, с. 63]. Така оцінка міжрегіональних відмінностей є передусім емоційною, ніж науково обґрунтованою. Більшість вітчизняних учених обережно ставиться до визначення тих відмінностей, що склалися історично й характеризують «ментальну матрицю» жителів окремих регіонів. За спостереженнями відомого українського соціолога О. Вишняка, політико-електоральна поведінка громадян визначається наявністю міжрегіональної диференціації, яка за десятиліття між виборами не тільки не зменшилася, а й дещо зросла.

Досить усталеним і сьогодні є склад двох політичних типів регіонів України за результатами президентських виборів 1994-го і 2004 років. Із 12 областей та інших територіально-адміністративних одиниць України, у яких у першому турі виборів 1994 р. переміг Л. Кучма, у 2004-му вдесятьох переміг В. Янукович, і тільки у двох (Чернігівська, Сумська області) – В. Ющенко, а з 15 територіально-адміністративних одиниць, де перемогу здобув Л. Кравчук, у 14 переміг і В. Ющенко, і лише в одній (Миколаївській області) – В. Янукович. Із 14 територіально-адміністративних одиниць, у яких 1994 р. у другому турі переміг Л. Кучма, у десятих перемогу здобув В. Янукович і лише в чотирьох (Чернігівській, Кіровоградській, Полтавській, Сумській області) – В. Ющенко. Із 13 територіально-адміністративних одиниць, у яких 1994 р. першим був Л. Кравчук, у всіх переміг В. Ющенко [16, с. 332–333]. За слушним зауваженням ученого, «лінія розмежування двох типів регіонів (не можна говорити про розкол) проходить не між Сходом і Заходом України (адже Чернігівщина й Сумщина не є ніяким Заходом, а Одещина та Миколаївщина ніколи не були географічним Сходом), не між Правобережною і Лівобережною Україною (адже Ізмаїл та Очаків не є Лівобережжям, а Полтава й Шостка – Правобережжям). Гіпотетично розмежування сягає... між автохтонними українськими землями, де українці та їхні нащадки живуть понад тисячу років ... і новими землями, колонізованими переважно українцями у складі російської та радянської імперії упродовж останніх 300 років [16, с. 340]. М. Михальченко так само вважає, що насправді «політичного розколу по Дніпру не існує». Значна частина Лівобережної України (Чернігівська, Київська, Сумська, Полтавська, Кіровоградська й інші області) не розділяють сепаратистських гасел деяких політичних груп Донецької, Луганської областей і Криму. А те, що частина населення підтримує одну політичну силу, а друга – іншу, є нормою у світі. В Україні є ціннісний розкол, який проходить через голови людей, а не по Дніпру» [7, с. 5–6].

Цю думку вчений обстоює й в іншій статті, підкреслюючи, що на першому етапі незалежності України потужним індикатором ціннісної розколоти було ідеологічне протистояння комуністів й атикомуністів. Сьогодні ж це мовно-культурне протистояння двох частин суспільства, де етнічний фактор відіграє другорядну роль [8, с. 26].

Автори пропонованого видання виступають проти використання самого поняття «розкол» щодо міжрегіональних суперечностей. Наявність відмінностей між регіонами ще не означає приреченості процесу демократичного реформування: існування ідентифікаційних відмінностей щодо певних цінностей між жителями окремих регіонів ще не є свідченням існування розколу між ними, оскільки суттєві відмінності в поглядах на одну проблему, наприклад мову або вектор зовнішньоекономічного розвитку, «перекриваються» паритетністю (тотожністю) поглядів людей на іншу (економічні питання, «споріднення» з певною ідеологією або партією, українською культурною традицією тощо). До того ж, незважаючи на те, що значна частина населення й визнає факт існування суттєвих регіональних відмінностей у суспільстві, водночас прагне знаходити компроміс у соціальних відносинах. Отже, немає підстав говорити про існування будь-яких нездоланих суперечностей між регіонами [1, с. 373]. Усе залежить від політики, яку проводитимуть регіональні та центральні органи влади.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Наостанок варто зазначити, що національна ідентичність жителів України перебуває в процесі становлення, однак питання відчуження українських регіонів залишається актуальним, а тенденцій до розмежування регіональних ідентичностей за роки незалежності позбутися не вдалося. У питанні подальшого вивчення проблем регіональних ідентичностей і в пошуках підґрунтя формування спільної національної ідентичності існує значний дослідницький потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії: монографія / В. І. Бортніков. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 524 с.
2. Вишняк О. Політична типологія регіонів України / О. Вишняк // Українське суспільство 1992–2008. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2008. – 656 с.
3. Заставецький Б. Етногеографічне районування / Б. Заставецький // Соціально-економічна географія України: збірник. – Львів: Світ, 1994. – С. 185–196.
4. Колодій А. Ф. Національний вимір суспільного буття / А. Ф. Колодій. – Львів: Астролія, 2008. – 368 с.
5. Курас І. Ф. Регіональна політика як фактор стабілізації соціально-політичної ситуації, збереження єдності та територіальної цілісності України / І. Ф. Курас // Етнополітика: історія та сучасність / статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. – К.: ПІЕНД, 1999. – С. 249–250.
6. Лоусон К. Размежевание, партии и избиратели / К. Лоусон // Полит. наука. – 2004. – № 4. – С. 548–62.
7. Михальченко М. Україна політичних суперечностей: спроби подолання політичного розколу / Микола Михальченко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2008. – Вип. 12. – С. 4–10.
8. Михальченко М. Цивілізаційна чи ціннісна розколотисть України? / Микола Михальченко, Юрій Шайгородський // Політ. менеджмент. – 2006. – № 6. – С. 18–28.

9. Пірен М. І. Основи політичної психології : навч. посіб. / М. І. Пірен. – К. : Міленіум, 2003. – 413 с.
10. Римаренко С. Ю. Соціокультурні розбіжності регіонів / С. Ю. Римаренко // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Асоц. д-рів наук з держ. упр. – Х. : ДокНаукаДержУпр, 2010. – № 3–4. – С. 375–378.
11. Стегній А. Опыт сравнительного анализа национально-групповой идентификации украинцев и русских / Александр Стегний // Национально-гражданские идентичности и толерантность. Опыт России и Украины в период трансформации / под ред. Л. Дробижевой, Е. Головахи. – К. : Ин-т социологии НАН Украины ; Ин-т социологии РАН, 2007. – С. 128–141.
12. Стегній О. Регіональний чинник розвитку політичної культури населення України / Олександр Стегній // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 94–122.
13. Україна у 2005–2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К. : НІСД, 2009. – 644 с.
14. Український соціум : монографія / В. С. Крисаченко та ін. – К. : НІСД; Знання України, 2005. – 791 с.
15. Шаповаленко М. Соціально-політичні розколи як чинники демократичного транзиту України / Марина Шаповаленко // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні : зб. матеріалів IV Міжнар. конф. (м. Ялта, 28–30 верес. 2006 р.). – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – С. 61–67.
16. Якименко Ю. Специфіка електоральних настроїв під час виборів 2004 р. в контексті парламентської кампанії – 2006 / Ю. Якименко // Національна безпека і оборона. – 2006. – С. 61–63.

УДК 321.022:316.422

Стельмах В. О.

ПРАКТИКИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

У статті розглянуто практики інституціоналізації та досвід нормативного забезпечення політичної соціалізації молоді країн Вишеградської групи, формування концептуальних засад державної молодіжної політики в умовах європейської інтеграції. Автором відзначено зміни ролі держави та її інститутів у формуванні політичної культури молодого покоління, розглянуто підходи до розуміння ролі молоді у суспільно-політичному житті.

Ключові слова: політична соціалізація, молодіжна політика, молодь, Вишеградська група (ВГ), Європейський Союз (ЄС).

Стельмах В. А. Практики нормативно-правового забезпечення процесів політичної соціалізації молоді країн Вишеградської групи.

В статье рассматриваются практики институционализации и опыт нормативного обеспечения процессов политической социализации молодежи стран Вишеградской группы, формирование концептуальных основ национальной молодежной политики в условиях европейской интеграции. Автором отмечены